

ELEMENTE DE ORIGINE POLONĂ ÎN TEXTE VECHI ROMÂNEȘTI

RALUCA ELISABETA IFTIME
Universitatea din București

1. Preliminarii

Articolul nostru își propune să analizeze influența exercitată de limba polonă asupra lexicului vechi românesc, în care au pătruns împrumuturi lexicale adaptate la structura internă a limbii noastre.

Vom porni de la premisa că elementele lexicale de origine polonă au intrat în limba română veche prin relațiile directe dintre oamenii de cultură români și polonezi, prin contactul învățaților moldoveni cu școlile poloneze și, în perioada de instruire, cu realitățile poloneze, prin prezența unor polonezi în Moldova, atât ca soli sau călători, cât și ca misionari (Panaitescu 1930: 3-5). Vom avea stfel în vedere împrumuturi lexicale din limba polonă care au intrat în limba română fie direct, fie dintr-o altă limbă, adesea romanică, prin filieră polonă. Obiectul studiului nostru îl reprezintă, în aceste condiții, elementele de origine polonă, care aparțineau domeniului militar și celui social-politic al limbii polone sau lexeme pătrunse în această limbă prin latină sau un idiom romanic.

Primele cercetări asupra cuvintelor de origine polonă în limba română și clasificarea acestora se datorează Elenei Lința, care s-a oprit asupra subiectului în 1974, în cadrul tezei intitulate *Wyrazy polskiego pochodzenia w języku rumuńskim*¹.

Influența polonă asupra lexicului românesc a fost studiată apoi de Mihai Mitu (1983), care utilizează în studiile sale conceptul de „împrumuturi în serie”, explicând că trăsătura principală a polonismelor este motivarea „temporală” și folosirea „temporară”. Profesorul Mitu, după apariția lucrărilor *Termeni de origine polonă în documentele slavo-moldovenești (1388-1517)* și *Etimologii românești în „Dicționarul limbii polone”* (Mitu 2006), a publicat numeroase scrieri de etimologie româno-slavă, grupate recent în volumul 24 al colecției *Etymologica* (Mitu 2001) și în lucrarea intitulată *Romano-polonica I. Studii de istorie culturală* (Mitu 2007). Amintim de asemenea pe Elena Deboveanu, cu articolul privitor la aspecte ale influenței exercitate de limba polonă în opera cronicarilor (Deboveanu 1962), pe Neculai A. Ursu, cu studiul despre textul *Le Relationi universali* al lui Giovanni Botero, tradus parțial în română la începutul secolului al XVIII-lea prin intermediar polonez (Ursu 1991), pe Boris Cazacu, cu expunerea referitoare la influența latină asupra lexicului cronicarului Miron Costin (Cazacu 1943), în care face adnotări ce trimit și la limba polonă.

Pe baza acestor surse, dar și prin investigație proprie asupra unor texte moldovenești din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, am inventariat lexeme din domeniul militar al

¹ Vezi Lința 1974. Cf. și Lința 1964, articol al autoarei, care a contribuit la elaborarea lucrării de mai târziu.

cuvintelor de origine poloneză. Mai departe, am selectat mai multe lexeme consemnate în operele a trei cronicari moldoveni: *Letopisețul* lui Miron Costin, *Letopisețul* lui Nicolae Costin, *Letopisețul* lui Ion Neculce, dar și în versiunea românească, intitulată *Ceasornicul domnilor*, dată de Nicolae Costin unui celebru roman de circulație europeană, *Horologium principum*, scris în limba latină de Antonio de Guevara.

În ceea ce privește sensul/sensurile cuvintelor, vechimea conform atestărilor și confirmarea mai mult sau mai puțin a originii polone în rândul cercetătorilor care s-au ocupat de unele dintre acestea, informațiile au fost preluate în primul rând, din DA, DLR, MDA, combinate cu datele din ultima ediție a dicționarului lui H. Tiktin (TDRG³). În al doilea rând, am utilizat *Dicționarul limbii polone vechi*¹, dar și primul dicționar de etimologie al limbii polone [1927], semnat de lexicograful Al. Brückner, reeditat în 2008. Am comparat și am completat datele cu cele oferite de *Dicționarul elementelor românești din documente slavo-române (1374–1600)* (DERS), elaborat sub coordonarea lui Gh. Bolocan, în care înregistrăm cuvinte de origine polonă, care apar alături de lexeme de origine slavă directă, de *Dicționarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1432–1760)* (DÎLR), în care colectivul condus de Gh. Chivu inventariază și unități lexicale venite prin intermediul limbii polone. În această ultimă sursă lexicografică consemnăm unele cuvinte-titlu cu origine poloneză sau au forme, respectiv variante explicabile prin intermediar polonez. Nu putem să nu menționăm în lucrarea noastră și *Dicționarul limbii române literare vechi. Termeni regionali* (DLRLV), în care autoarele, coordonate de Mariana Costinescu, ilustrează circulația unor regionalisme literare, câteva fiind originare din limba polonă.

Dicționarul utilizat pentru indicarea etimonului polonez este cel al limbii polone vechi (vezi *supra*). Vom verifica originea polonă în sursa noastră poloneză recentă, reprezentată de ediția mai sus amintită. Ținem să precizăm dicționarele cărora le conferim cel mai mult credit etimologic: DÎLR, DA, TDRG³, Brückner. Totodată, am luat în considerare etimologia găsită în recenta ediție a *Dicționarului etimologic al limbii române* (DELR), pentru cuvintele care încep cu A, B, C. Atestarea pe care o atribuim cuvintelor noastre vizează exclusiv cele cinci surse. În privința atestărilor, precizăm că ne bazăm în mare parte pe MDA și DÎLR, dar și pe surse secundare, de genul ediției Linde. La rândul nostru, punem problema etimologiei multiple², care trebuie înțeleasă din unghiuri variate, mai ales când este vorba de pătrunderea a două sau mai multe etimoane, cu același sens, din surse externe diferite, dar care au la origine un etimon unic.

2. Formarea împrumuturilor lexicale și clasificarea acestora

În secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, pe lângă legături economice și culturale, existau și relații, respectiv contacte militare între armatele și conducătorii celor două țări, Moldova și Polonia. Pentru acest motiv, în limba cronicarilor, aspecte ale unor realități politice, administrative și/sau militare sunt denumite prin cuvinte împrumutate din limba polonă. Cărturarii moldoveni au utilizat pentru acest motiv în cronici: *baștă*, *hatman*, *husar*, *fuzâi*, *șanț*. Mulți dintre termenii consemnați în *letopisețul* lui Miron Costin fac referire la organizarea armatei: *armie*, *roată*, *pospolita*, *comisar*, *daraban*, cu diferite variante la ceilalți cronicari moldoveni, și *roh(t)mistru*, *lăduncă*, înregistrate o singură dată.

¹ Este o compilație între *Słownik języka polskiego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, <http://sjp.pwn.pl/> și *Słownik staropolski*, red. St. Urbańczyk, red. naukowa F. Wysocka, Kraków, 1953-2003.

² Cea mai recentă dezbateră pe această temă aparține lexicologului C. Moroianu (2015: 20). Alte importante studii privitoare la etimologia multiplă se regăsesc în DÎLR.

Toate aceste cuvinte menționate, întâlnite în sursele parcurse, ilustrează două mari câmpuri lexicale: domeniul militar, respectiv, cel social-politic.

2.1. În cadrul primului câmp semantic, semnalăm următoarele cuvinte: *armie* s.f., 1710, < pol. *armia*, „oaste, armată”: *Au trecut toată armia Moscului peste apa Vorsa și [...] ca o milă mică de la armadia neprietenului au stăut.* NC, LET. 60; *comendă* s.f., var. *comendie*, 1715, < pol. *komenda*, „acțiunea de a comanda”: *Deci împăratul, audzind așe, i-au dat ucuz ca să fie toată comenda oștii în sama lui.* IN, LET. 229; *comendui* vb. tranz., 1715, < pol. *komendować*, „a numi un comandant”: *câteva metereze au făcut cu oameni și cu pușci aședzate asupra căror comenduit pe unu Brigadiru August.* NC, LET. 59; *comendant* s.m., var. *comendant*, *comăndant*, 1715, < pol. *komendant*, „comandantul oștirii”¹: *De ce ficiorii lui Miron au prinsu de veste ș-au scăpat la comăndantul de Cetatea Neamțului.* IN, LET. 114; *comisar* s.m., 1731, < pol. *komisarz*, „reprezentantul militar al unei puteri, în special al regelui Poloniei”²: *Până văzându leșii neticneală cu dânșii [...] le trimite câte doi domni comisari mai mari și aceia comisari le făcea giudeață și-i cârmuia.* MC, LET. 125; *Orânduit-au craiul comisari pre la târguri, să să facă cercare acelu lucru.* NC, LET. 551; *Și sedzu acolo câtăvă vreme [...] că era și comisarii leșești acolo.* IN, LET. 136; *cornet* s.m. 1715, < pol. *kornet*, „ofițer de cavalerie” și „stindard al unei companii de cavalerie”³: *6 podporucinici și corneți.* NC, LET. 67; *dărăban* s.m., var. *daraban*, *dărăbănț*, < pol. *darabaniec*, „soldat”⁴: *au strânsu dărăbanii, carii tot pe un cuvânt era cu ceilalți slujitori.* MC, LET. 61; *Dumitrașco - vodă, văzând că nu să găsește nime, să ispitie el singur să margă și cu Braha, capitan de darabani.* IN, LET. 242; *Și întâi pre învățătură tătâne-său, lui Ștefan Vodă, trimis-au la împărăția Turcilor pre Tăutul logofătul cel mare și pedestrime de dărăbănț.* NC, LET. 326; *flintă* s.f., 1710, < pol. *flinta*, „armă”⁵: *Apoi au început a slobodzi drăgănimea flintele, însă nu tot odată, ce începuse-a slobodzi de o parte, mergându focul slobodzind din om în om împregiur.* IN, LET. 215; *fuzâie* s.f., 1661, < pol. *fuzja*, „flintă”: *Turcii ce vin, tot belacoasă, ceasornici di aur, fuzâi [...] mii de unghi le dau.* IN, LET. 324-325; *hatman* s.m., var. *hetman*, 1527, < pol. *hetman*, „comandant”⁶: *După ce li-au fugit toate capetele și hatmanul lor [...] s-au apărat până în noapte și apoi noaptea în tabără au făcut focuri de carăle lor și de spini; Așijderea pre acee vreme, fiind mitropolit țării, părintele Ghedeon și cu Antiohie Jora hatman și cu alți boieri mari încă scrie de rău pentru Dumitrașco-vodă la moscali, să nu-l creadză, că el este ca și unu turcu și ține cu turcii.* IN, LET. 197 (cu derivatele *hătmăneasă*, *hătmăni*). În susținerea exclusivă a originii polone a lexemului *hatman*, precizăm că acesta a fost introdus din Polonia de către Ieremia Movilă (1595–1606)⁷;

¹ Este un împrumut cu varianta *comendat* (Dosoștei), dispariția lui *n* fiind explicată în DA ca o posibilă disimilare. Vezi și Rădulescu Sala (coord.) 2015: 22.

² DÎLR confirmă că a intrat în limba polonă prin intermediul latinei medievale.

³ TDRG³ – et. polonă și rusă, respectiv germană (Brückner 2008).

⁴ DA îl înregistrează cu etimologie maghiară. Elena Lința (1964) consideră forma *dorobanț* drept „o contaminare” între polonezul *derobaniec*, rom. *dărăbant* și magh. *darabant*, și nu un împrumut maghiar, deși primele sale atestări apar în contexte referitoare la maghiari.

⁵ DA explică acest cuvânt prin germ. *Flinte*, fără să excludă un etimon polonez sau maghiar.

⁶ TDRG³ consideră că lexemul are etimologie rusă și polonă. Este atestat prima dată la G. Ureche, dar folosit de către toți cronicarii.

⁷ Pentru originea dregătoriilor utilizate în cronicile moldovenești (și nu numai), a se vedea Simonescu 1989 : 48-49.

husar¹ s.m., 1789, < pol. *husarz*, „soldat polonez călare”: *Singur Mihai vodă, ca un leu, în fruntea oștii îmbărbătând pre ai săi, și au ținut războiul câteva ceasuri, până au vinit husarii*. NC, LET. 597; *Și să nu hie întorsu spre turci îndărăptu niște stiaguri de husari*. MC, LET.56; **joimir** s.m., var. *joimir, gioimir*, 1635, < pol. *żolnierz, żojmierz*, „soldat”²: *Și la vremea lui Constantin Cantemir-vodă, fiind răscoale, au vinit niște căzaci cu leși, cu moldoveni joimiri*. IN, LET. 14; **inicercă** s.f., 1661, < pol. *janczarka*, „armă pe care o foloseau ienicerii”³: *A doa, mai trăgea greu moscalii că inicercile turcile era mai lungi și la hera mai bune...* IN, LET. 229; **jac** s.n., 1621, < pol. *żak*, „jaf, prădare”: *Și lăcomia cea nesățioasă răspunde răutății cei ascunsă și răutatea cea ascunsă deschide feriasra jacurilor de obște*. NC, 15^f; *Timuș cum au sosit la cetate, de a doa dzi s’au desfrănat la jacurile mănăstirilor*. MC, LET. 162; În expresii frazeologice la NC și MC întâlnim cuvântul *jac* în *au dat jac în tabără: Tătarăi ținea calea de jăcuia și pre cei ce mergea înainte și pre cei ce rămânea de oaste*. NC, LET. 505; *Căzacii, văzind lefe, și carii den firea lor sintu gata la jac și dobânzi [...] au dat jac în tabără și mai mult au lăsat pre Cazaci să facă dobânda*. NC, LET. 524⁴; **lăduncă** s.f., 1631, < pol. *ładunek*, „cartușieră”⁵: *În pilda haiducilor de Țara Leșească, cu pene de argint la cumănace și cu table de argint la șoldure, pe lădunce*. MC, LET. 33; *Le-au făcut la grumadzi lădunci de hier albu, la tot săldațul câte de o ocă de apă, ca să aibă hiecare săldaț apă gata la războiu*. IN, LET. 259; **obuz** s.n., 1710, < pol. *obóz*, „tabără militară”⁶: *să întoarseră cu izbândă la obuz, unde era craiul Vladislav*. NC, LET. 198; *Apoi s-au despărțit, ș-au trecut obuzul leșescu în gios*. IN, LET. 54; **marșalac** s.m., 1715, < pol. *marszalek*, „mareșal”⁷: *pre carele îl numește cronica leșească marșalacul cel mare, l-au robit Turcii și pe urmă au scăpat și au venit în Țara Leșească*. NC, LET. 298; **podporucinic** s.m., var. *porușnic*, 1594, < pol. *podporucznik*, „sublocotenent”⁸: *Acestea au întrebat sfat de rotmistri și porușnicii săi*. NC, LET. 477; **poghiaz** s.n., var. *podghiaz, poghiz*,

¹ Etimologie dublă: polonă și maghiară. Cuvântul *husar* ar putea proveni din cel maghiar, *husz*, cu sensul „douăzeci”, cf. și *gussar* de origine slavonă, care însemna „bandit”. Această opoziție de sensuri ne poate da o idee despre preocupările primilor husari, un gen de cavalerie ușoară, care luptau în stilul bandelor de jefuitori. Existența unor pictoriale istorice ale acestor dintâi husari îi descriu după portul maghiar specific. R. Brzeziński (1987: 373) adaugă că evoluția husarilor în Polonia și Ungaria a avut loc simultan până la sfârșitul secolului al XVI-lea. Abia în secolul al XVII-lea, husarii polonezi au început să se diferențieze semnificativ de cei maghiari. În vederea susținerii etimologiei maghiare, amintim și pe slavistul I. Bogdan, care optează pentru ea (Bogdan 1907-1908: 401). La fel, Lința (1964: 199) consideră cuvântul a fi un neologism maghiar (*hussar*) întâlnit din vremea lui Ștefan cel Mare. În Moldova a pătruns prin filieră poloneză (*husarz*).

² TDRG³ propune o etimologie multiplă, polonă (*żolnierz*) și germană (*Söldner*). În opinia E. Lința (1964: 200), cuvântul (precum și varianta sa, *jolnir*) provine din germ. *Söldner*. DLR îi atribuie două sensuri: unul învechit „mercenar polonez”, altul de „ștrengar”, și o etimologie dublă: ucraineană, *žovnir*, și polonă, acest cuvânt intrând în limbă prin intermediul lui *Söldner* din germană.

³ Derivat cu sufixul *-ka* de la cuvântul *inicer* (numai la IN). Precizăm consemnarea noastră la M. Costin în *Poema polonă* (p. 296) a cuvântului *janczar*, derivatul de bază, cu sensul „ianicer”, pe care savantul îl transcrie cu grafeme poloneze.

⁴ Cuvântul prezintă seria derivativă *jăcaș, jăcui, jăcuire* (întâlnite alături de aceste derivate, în cronicile Costinilor și cea a lui Neculce). TDRG³: etimologie polonă.

⁵ TDRG³ atribuie cuvântului etimologie rusă; prezentat de DLR ca derivat diminutival de la cuvântul „ladă”.

⁶ TDRG³: et. pol.; Brückner 2008: et. slav.

⁷ TDRG³ și Brückner 2008 conferă cuvântului etimologie multiplă: fr. *maréchal*, germ. *Marschall*, din acestea provenind pol. *marszalek*.

⁸ TDRG³: etimologie slavă multiplă.

potghiaz, 1718, < pol. *podjazd*, „incursiune cu scopul de prădare”¹: *că n-avea odihnă de poghiazuri leșești și de moldoveni ce era pribegi în Țara Leșească*. NC, LET. 36; *Or lovi podghiazuri din ceea parte astăzi într-un sat, mâne într-altul*. IN, LET. 46; *pospolita* s.f., 1675, < pol. (*wojsko*) *pospolite*, „unitate de armată poloneză”²: *Și singur craiul cu toată pospolita să încalece*. MC, LET. 51; *puhă* s.f., var. *buhă*, 1683, < pol. *puha*, „bici, biciușcă, crăvașă”³: *și pune pe calo de-i bătea cu puha, cât nu putea merge boierii la curte de țipetele lor*. IN, LET. 280; *răitar* s.m., var.: *răitariu, reitariu, raităr, reiter, raitier*, 1675, < pol. *rajtar*, „soldat călare”⁴: *Oastea Jolcovschii hatmanul avea [...] 200 de răitari nemți călări*. MC, LET. 69; *S-au auzit dând din sinete răitarii lui Laschii, carii aflase pre țărani tăind pădurea*. NC, LET. 478; *reimentar* s.m., var. *rămentar, rementar, reghimentar*, 1728, < pol. *regimentarz*, „șef de regiment”⁵: *Și ducându-l acel reimentar la stăpânu-său, craiul August, cădzut-au voievoda cu rugămintea la Sminghilschii, ca să nu-l ducă la craiul sau la moscali*. IN, LET. 186; *rotmistru* s.m., var. *rohmistru, rogmistru, rotmaistru, rocmistru*, 1640, < pol. *rotmistrz*, „căpitan, comandantul unei roate”⁶: *Leșii fiind [...] fără orânduială, nice hatmani, nici rohmistri, nici stegari*. NC, LET. 296; *Din partea leșilor au perit Zavișa și Endriiovschii, amândoi rohmistri*. MC, LET. 30; *rocoșean* s.m., 1645, < pol. *rokoszanie*, „luptător, insurgent, răsculat”⁷: *Acolo ostenind craiul după așezarea și potolitul acelor rocoșeni să bolnăvește în oraș*. NC, LET. 393; *strajnic* s.m., 1577, < pol. *strażnik*, „sergent-major (polonez)”⁸: *Ștefan Potochi strajnic corunnii*. IN, LET. 136; *spije* s.f., reg., 1780, < pol. *spiza*, „fontă; obuz turnat din fontă”⁹.

Din terminologia de război, menționăm câteva cuvinte de origine poloneză care numesc fortificații: *baștă* s.f., var. *baște*, (*bașcă*) 1688, < pol. *baszta*, „bastion, redută”¹⁰: *Au apucatu de au scos o samă de pedestrașice ce era în baștă [...] și au făcut cu socoteala lui Zamoysschii hatmanul și denafară de șanțuri băști de pământ*. MC, LET. 27; *palancă* s.f., var. *pălancă, palangă, palan, palanc, palang, pălângă, pălant, pălânc, balancă*, 1645, < pol. *palanka*, „fortăreață”¹¹: *Ce, cându am sositu noi, am aflat palanca și locul acela pustiu de oameni*. MC, LET. 196; *parcan* s.m., var. *părcan*, 1710, < pol. *parkan*, „fortificație de război

¹ DLR: înv. reg., etimologie polonă; TDRG³: etimologie multiplă: germ., pol. și magh.

² DLR redă sensul „numele unei unități militare”, et. pol.; TDRG³: et. pol.

³ DLR: azi reg. în Moldova; et. pol.; TDRG³: cf. pol., ucr.

⁴ DLR: et. pol., ru., germ.; TDRG³: et. germ. și pol.

⁵ După DLR: etimologie polonă; TDRG³: etimologie polonă. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, cuvântul *reimentar* și variantele sale ies din uz.

⁶ DLR îl consemnează cu sensul „căpitan de cavalerie”, et. polonă; TDRG³: et. pol., ru.; Brückner 2008: et. slav.

⁷ Familia lexicală conține derivatele: *rocoș, rocoșenie, rocoșire, rocoșitură, rocoșitoriu, rocoșelnic*, răspândite în toată Moldova prin textele cronicarilor. DLR: et. pol.; TDRG³: et. pol.

⁸ DLR îi atribuie etimologie polonă și slavă veche. Atestat prima dată la Ureche. Consemnat ulterior la Miron Costin.

⁹ Această formă prezintă rostirea dialectală a cuvântului „schijă”. DÎLR notează *spijer*, atestat în 1651, alături de variante și derivate.

¹⁰ DÎLR îi acordă etimologie maghiară, *bastya*, și polonă, *baszta* (< it. *bastia*); DA: etimologie polonă, *baszta* (provenit din it. *bastia*, cf. germ. *Bastei*); la Neculce apare varianta *bașcă*, atestată în 1600, cf. TDRG³; la Brückner 2008, este atestat în secolul al XV-lea, ca provenind din germ. *Bastei*, din lat. *bastia*, ceh. *baszta*, rus. *basznia*. DELR: reg. înv., et. pol., magh.; var. *bașcă*, după modelul *bască-băști*. Fam. *baște* cu sensul *bastion*, atestat în 1688.

¹¹ Este atestat numai la cronicarii moldoveni, începând cu a doua jumătate a secolului al XVII-lea; DLR îi atribuie etimologie multiplă: turcă, polonă și maghiară; TDRG³: etimologie dublă, polono-turcă.

din grinzi sau plăci, baraj”¹: *Eară tătarii au și lovit fără veste la tabăra lui Seremet și până la părcane au mers.* NC, LET. 103; *Aședzat-au și-n ținutul Cernăuțului în câteva locuri, de-au făcut părcane.* IN, LET. 101; *Sinan Pașa, strângând den toată țara oameni, au încungiurat Bucureștii și Târgoviște cu șanțu și cu părcani.* NC, LET. 581.

2.2. Dintre cuvintele ce desemnau ranguri, dregătorii, funcții sau obiecte aparținând categoriei social-politice, selectăm: **caștelean** s.m., var. *caștelian*, 1710, < pol. *kasztelan*, „comandant al unui castel, proprietar al unui castel”²: *Deci și Leșii au ales pre Iacob Sobetșchii, tatăl craiului leșăscu de acmu și pre Joravinschii cașteleanul de Bâlza.* MC, LET. 60; *Acestea toate deplin le-au scris caștelianul la craiul și îndată, înțelegând craiul, au trimis la hatmanul.* NC, LET. 547; **podscarb** s.m., 1640, < pol. *podskarbi*, „vistiernic, cămăraș la curtea polonă”; **șafar** s.m., var. *șafari, șifari, șofar*, 1550, < pol. *szafarz*, „stolnic, subaltern al marelui stolnic, șef al bucătarilor curții domnești”³: *Mătei Logofătul, Cârjă și Homelnicul, amândoi ori stolnici, ori medelniceri, că cronicarii leșești îi număscu șafari.* NC, LET. 336; **vartă** s.f., 1643, < pol. *warta*, „strajă, pază, santinelă”⁴: *Au poroncit de au schimbat toate vărțile pre la toate porțile. Au trimis de i-au luat cu vartă, de i-au dus la Harcov.* IN, LET. 385.

În sfera termenilor sociali-politici, care privesc organizarea vieții sociale și au legătură cu realitățile poloneze, enumerăm: **alector** s.m., 1721–1739, < pol. *elektor*, „alegător, persoană care făcea parte din colegiul celor care îl alegeau pe împărat”⁵: *că se temea de neamț să nu dea agiutor lui Avgust craiu, fiindu-i neamțului alector.* IN, LET. 160; **alecție** s.f., var. *elecție, elecțiune*, 1699, < pol. *elekcja*, „alegere”⁶: *să strângu crai și alectori la Târgu Amburhu, la alecție.* IN, LET. 378; **colegat** s.m., var. *coligat, colegatur*, 1693, < pol. *koligat*, „tovarăș de arme”⁷: *săninatul domn al Țării Moldovii, samoderejș și colegat (prietin) Țării Moschicești.* IN, LET. 212; *Numai în pază sta, ca să nu scape nici într-o parti, căci ești colegatur neamțului și prietin Moscalului.* (idem, 330); **herb** s.m., var. *gherb, hierb*, 1644, < pol. *herb* „semn ancestral moștenit”: *Leah turci, din herbul Ozdrowoz.* NC, LET. 494; **povață** s.f., var. *poveață, povoată*, 1551, < pol. *powódca* „îndrumător, călăuză”⁸: *Alexandru Costin fiind povață dată den Iași acelor nemți.* MC, LET. 148; **recipospolita** s.f., 1710, < pol. *rzeczpospolita*, „parlament”⁹: *acolo au mărșu soli și dela Ion Vodă, poftind pre recipospolita să-i dea pre Bogdan-Vodă.* NC, LET. 516; **seim** s.n., var. *săim*, 1640, < pol. *sejm*, „sfat, divan în Polonia”¹⁰: *Ce, pentru să să mântuiască craiul de acea doamnă, au răspunsu că la săimul viitoriu a socoti.* NC, LET. 235; *Deci, la săimu au stătuț Leșu împotriva craiului, întrebându pre crai, ce pricini ari avea începăturii de sfadă cu Turcu.* MC, LET. 118; **șleahță** s.f., 1594, < pol. *szlachta*, „nobilime poloneză”¹¹: *fost-au cu Jicmont craiu multă șliahtă leșască.* NC, LET. 209; *Și așa, la începutul toamnei, [...] s-au pogorât craiul Cazimir la Liov, unde toată*

¹ La N. Costin, cuvântul apare consemnat cu două forme de plural: *părcane/părcani*.

² DÎLR: etimologie polonă, limbă în care a pătruns din lat. *castellanus*; TDRG³: et. pol.

³ TDRG³ indică o etimologie germană; DLR: din pol. *szafar*, magh. *safar*, germ. *Schaffer*.

⁴ DLR și TDRG³: etimologie multiplă: polonă, maghiară, germană.

⁵ DA: cuvânt învechit, cu etimologie latină și franceză. Înregistrat cu formele *elector, alector*; în TDRG³ nu apare.

⁶ DÎLR: lat. *electio*; DA: et. lat.

⁷ În DLR nu este. DÎLR îi atribuie sensul „aliat, confederat”. Et. it. și pol. (< lat. *colligatus*).

⁸ Variantele au circulat în scrierile tuturor cărturarilor moldoveni, formându-și derivate lexicale, precum *povățui, povățuială*. DLR: et. pol.; TDRG³: cf. pol., rus..

⁹ DLR și TDRG³: et. pol.

¹⁰ DLR: et. pol.; TDRG³: et. pol.; Brückner 2008: et. pol.

¹¹ TDRG³: cf. pol., magh.

șleachta rusască și a Podoliei s'au strâns gata de oaste. NC, LET. 279; *Așijdere și mazilimea, șlahta, și eu au rădicat cap pre un boier, anume Lidihovschi. Și au scris Lidihovschii, care nu a încălecat, toată șleachta a fi podan și le-or mânca satele.* IN, LET. 270.

În traducerea scrierii *Ceasornicul Domnilor*, Nicolae Costin utilizează multe „polonisme latino-romanice” (Mitu 2006: 82): de exemplu, cuvântul *haust*, cu sensul „rezervor, cisternă”, traducătorul folosind *cystern* în textul polonez. Menționăm că N. Costin a tradus prin *hausturi* latinescul *haustris*, care desemnează „gălețile unei roți de scos apă”. În limba polonă există cuvântul *haust* cu sensul „sorbire, înghițitură”, provenit din latinescul *haustus*, cu aceeași semnificație. În opinia lui N.A. Ursu, în textul polonez folosit de Nicolae Costin găsim un mare număr de neologisme de proveniență latino-romanică preluate în traducerea românească: *capliță* „capelă” < pol. *kaplica*; *coșciol* „biserică” < pol. *kościol*; *crijac* „cruciat” < pol. *krzyżak*; *grad* „cetate” < pol. *gród*; *mistru* „maestru” < pol. *mistrz*; *opate* „abate” < pol. *opat*.

La începutul secolului al XVIII-lea, o parte dintre aceste împrumuturi de origine polonă au ieșit din uzul literar sau, mai rar, au fost conservate în graiul moldovenesc, după ce fuseseră întrebuițate o vreme ca regionalisme literare. Cealaltă parte, nici ea numeroasă, s-a stabilit în limba română consolidând clasa împrumuturilor latino-romanice (Chivu 1994: 24). Neologismele latino-romanice se explică prin contactul pe care cărturarii l-au avut cu limba latină, franceză sau italiană. Aceste din urmă cuvinte sau variante lexicale demonstrează că limbile slave, între care și polona, au mediat, începând cu sfârșitul secolului al XVII-lea, pătrunderea în limba română a unor împrumuturi latino-romanice, cum ar fi: *auditor*, *caștelean*, *harmată*, *capral*. Ultimul cuvânt este atribuit urmașului romanic al lat. *caput*. Categoria se aplică sinonimului *caporal* (din fr. *caporal* < it. *caporale* < *capo* < lat. *caput*) și *căprar*¹ (din magh. *kaplar*, pol. *kapral*, germ. *Kapral*, rus. *капрал*).

În privința etimologiei duble, respectiv multiple, conferite de unele dintre sursele noastre lexicografice, suntem înclinați să optăm pentru etimologie polonă exclusivă, bazându-ne pe sensul principal al cuvintelor, dar și pe circumstanțele exclusiv poloneze în care acestea au luat naștere. Este cazul cuvintelor *joimir*, *obuz*, *ocop*, *pospolita*, *reimentar*, *roată*, *rocoșeală*, *rocoși*. Aparținând contextului istoric din Polonia medievală, lexemele au constituit pentru cronicarii noștri atât elemente culturale, cât și lingvistice. Ei le-au împrumutat odată cu o nouă realitate istorică din viața lor, adaptându-le la cea românească.

3. Considerații finale

Împrumuturile cărturărești din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea reprezintă consecința culturală a contactelor avute de limba română cu lumea apuseană. Elementele lexicale de origine polonă înregistrate în vechi texte moldovenești sunt de regulă împrumuturi livrești, care aparțin de obicei vieții militare sau vieții social-politice. Alături de *hatman*, *husar*, *joimir*, *părcan*, *porucinic*, *rotmaistru*, care indică o „cantonare” în spațiul lingvistic polonez, apar însă *auditor*, *baștă*, *capral*, *comendă*, *colegat*, *comisar*, *fuzâie*, *harmată*, precizând o sursă indirectă latinească sau romanică. Aceste elemente culte au pătruns în vocabularul limbii române literare vechi și s-au păstrat o anumită perioadă de timp, dobândind o relativ largă utilizare și uneori creând derivate. Câteva se mențin și astăzi în limba vorbită sau în grai: *baștă*, *căprar*, *dărăbană*, *parcan*, dar, cel mai adesea, nu mai sunt termeni

¹ Prezintă derivate moționale sinonimice, a se vedea explicații detaliate în Moroianu 2015: 97–98.

militari. În orice caz, majoritatea au rămas la stadiul de regionalisme. În cazul limbii polone, vecinătatea geografică a fost întregită de condițiile istorice și socioculturale care au dus la pătrunderea împrumuturilor lexicale poloneze în limba noastră.

Concluzionând, unitățile lexicale aduse în discuție țin de un moment important pentru cultura și limba română din secolele XVII și al XVIII-lea, dominat de scrisul cronicăresc.

IZVOARE. SIGLE

- IN, LET. = Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, București-Chișinău, Editura Litera Internațional 2001.
- Guevara, Antonio, *Horologium principum*, [1615], tradus din latină de N. Costin, ediție critică și studiu introductiv de G. Ștrempel, București, Editura Minerva, 1976, p. VIII, XIV.
- MC, LET. = Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei dela Aron Vodă încoace*, ediția critică de P.P. Panaitescu, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1944.
- NC, LET. = Nicolae Costin, *Letopisețul Țării Moldovei dela zidirea lumii până la 1601*, ediție îngrijită de Ioan Șt. Petre, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1942.

BIBLIOGRAFIE

- Bogdan, Ioan, 1907-1908, „Documentul rânzenilor din 1484 și organizarea armatei moldovene în sec. XV”, *Analele Academiei Române*, seria II, vol. XXX, p. 375.
- Brzeziński, Richard, 1987, *Polish armies 1569 – 1696*, Oxford, Osprey Publishing.
- Cazacu, Boris, 1943, „Influența latină asupra limbii și stilului lui Miron Costin”, *Cercetări literare*, V, p. 41–64.
- Chivu, Gheorghe, 1994, „Influența italiană asupra limbii române vechi”, *Studii și cercetări lingvistice*, XLV, nr. 1-2, p. 24–29.
- Deboveanu, Elena, 1962, „Unele aspecte ale influenței polone în limba letopisețului lui Nicolae Costin”, *Romanoslavica*, VI, p. 93–109.
- Lința, Elena, 1964, „Termeni militari de origine polonă în limba cronicarilor români”, *Romanoslavica*, X, p. 195–208.
- Lința, Elena, 1974, *Wyrazy polskiego pochodzenia w języku rumuńskim*, Zakład Narodowy im Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław.
- Literatura românească de ceremonial. Condica Gheorghachi, 1762*, studiu și text de Dan Simonescu, București, Fundația Regelui Carol I, 1939.
- Mitu, Mihai, 1983, „Conceptul de împrumuturi „în serie” (cu referire la polonismele limbii române)”, *Studii și cercetări lingvistice*, XXXIV, nr. 1, p. 12–18.
- Mitu, Mihai, 2001, *Studii de etimologie româno-slavă*, București, Editura Univers Enciclopedic.
- Mitu, Mihai, 2006, *Cercetări etimologice și lexico-semantice*, seria „Etimologica 24”, București, Editura Academiei Române.
- Mitu, Mihai, 2007, *Romano-polonica I. Studii de istorie culturală*, București, Editura Universității din București.
- Moroianu, Cristian, 2015, *Etimologie și lexicologie românească. Convergențe sincronice și diacronice*, București, Editura Universității din București.
- Panaitescu, P.P., 1930, *Călători poloni în Țara Românească*, București, Editura Cultura Națională.
- Rădulescu Sala, Marina (coord.), 2015, *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. IV, *Sufixe, Derivarea nominală și adverbială*, Partea I, București, Editura Academiei Române.
- Ursu, N.A., 1991, „Nicolae Costin, traducător al Geografiei universale a lui Giovanni Botero”, *Revista de istorie și teorie literară*, XXXIX, nr. 3-4, p. 365–379.

DICȚIONARE. SIGLE

- Brückner, Aleksander, 2008, *Słownik etimologiczny języka polskiego*, Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa.
- DA = *Dicționarul limbii române*. Sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Tomul I. Partea I: A–B. București, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea, 1913; Tomul I. Partea II: C. București, Tipografia Ziarului „Universul”, 1940; Tomul I. Partea III. Fascicula I: D – de. București, Universul, Intreprindere Industrială a Statului, 1949; [Fascicula II: de–desțina; șpalt, 1948]; Tomul II. Partea I: F–I. București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională, 1934; Tomul II. Partea II. Fascicula I: J – lacustru. București, Tipografia Ziarului „Universul” S. A., 1937; Tomul II. Partea II. Fascicula II: Ladă–lepăda. București, Tipografia Ziarului „Universul” S. A., 1940; Tomul II. Partea II. Fascicula III: Lepăda–lojniță. București, Tipografia Ziarului „Universul” S. A., 1948.
- DELRL = *Dicționarul etimologic al limbii române*, 2012, vol. I, Partea I (A–B), București, Editura Academiei Române; 2015, vol. II, Partea I (C – cizmă), București, Editura Academiei.
- DERS = Gh. Bolocan (coord.), 1981, *Dicționarul elementelor românești din documente slavo-române (1374-1600)*, București, Editura Academiei.
- DÎLR = Chivu, Gheorghe, Emanuela Buză, Alexandra Roman Moraru, 1992, *Dicționarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421-1760)*, București, Editura Științifică.
- DLR = *Dicționarul limbii române*, 1965-2000, vol. VI-XIV. Serie nouă. Redactori responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur și acad. Ion Coteanu. Din anul 2000, redactori responsabili: acad. Marius Sala și acad. Gheorghe Mihăilă, București, Editura Academiei.
- DLRLV = Costinescu, Mariana, Magdalena Georgescu, Florentina Zgraon, 1987, *Dicționarul limbii române literare vechi 1640-1780. Termeni regionali*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Linde, Samuel, 1807-1812, *Słownik języka polskiego*, tom I, część I, w Warszawie w drukarni XX.piarów 1807, *Ibidem*, tom I, część II, 1808, *Ibidem*, część III 1809, tom II, *Ibidem*, część II, 1811, *Ibidem*, część III, 1812.
- MDA = *Micul dicționar academic*, 2010, 2 vol., București, Univers Enciclopedic Gold. *Słownik języka polskiego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, <http://sjp.pwn.pl/>. *Słownik staropolski*, 1953-2003, t. 1-11, red. St. Urbańczyk, red. naukowa F. Wysocka, Kraków, <http://staropolska.pl/slownik/index.php>.
- TDRG³ = Tiktin, Heinmann, 2003-2005, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch, 3. überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron und Elsa Luder*, Band II D-O, 2003, Band III P-Z, 2005, Cluj-Napoca, Clusium.

ELEMENTS OF POLISH ORIGIN IN OLD ROMANIAN TEXTS

(Abstract)

The article proposes to analyse the influence exercised by Polish with respect to loanwords in old Romanian vocabulary. By establishing two lexical-semantic fields, we take into account generic names of military and social-politic terminologies. The Polish influence over Romanian old vocabulary between 16th and 18th centuries is the result of direct relations between Romanian and Polish savants, due to contact of Moldavian scholars with Polish schools during their studies and Polish realities or due to presence of Polish people in Moldova, as missionaries and/or travellers. Therefore, we examine the manner in which the Polish influence has distributed over Romanian old texts, such as chronicles or text translations from Polish by rendering to Romanian lexical loanwords into the military and social-political field of direct Polish origin or lexemes in Polish originated from Latin or sometimes, a Romance idiom.